

*До разової спеціалізованої вченої ради по
захисту дисертації на здобуття ступеня
доктора філософії у Дніпровському
національному університеті імені Олеся Гончара
49045, м. Дніпро, просп. Науки, 72*

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертацію доктора філософії
за спеціальністю 061 – Журналістика
Демченка Дмитра Сергійовича**

**«Блогосфера як чинник медіатизації сучасного дискурсу
політичних кампаній», рецензента, доктора філософських наук, доцента,
професора кафедри політології, соціології та публічного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Ходус Олени Володимирівни**

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Дисертаційне дослідження Дмитра Демченка присвячено актуальній темі – феномену блогосфери, яку дисертант пропонує концептуалізувати як чинник, що змінює природу сучасних політичних комунікацій. Варто зазначити, що пропоноване дослідження не обмежується простою констатацією цілком очевидного (тому банального) факту того, що блогосфера виступає «новим суб'єктом суспільного мовлення та масового спілкування» (с. 15 дисертації), який якісно змінює соціальну комунікацію в умовах цифрової реальності.

Методологічно важливим є те, що здобувач намагається оцінити медіаційний потенціал сучасної блогосфери (конкретно – політичного блогінгу) саме в аспекті його інструментальних можливостей бути тим динамічним соціально-комунікативним простором, де, з одного боку, утворюються нові форми політичної активності, громадянської самоорганізації різних суб'єктів – реальних і віртуальних, а з іншого боку – виникають ризики маніпуляції суспільною свідомістю, підміни реальних політичних дій символічними, як то «диванний активізм» (обурені дописи, незадоволення, сварки в соціальних мережах замість реальних практик громадянської мобілізації, здатних ефективно вирішувати конкретні завдання). А отже, суперечлива природа блогосфери як особливої соціальної технології, робить її перспективним об'єктом наукового дослідження, результати якого мають створити серйозне теоретико-методологічне підґрунтя для вирішити багатьох дослідницьких завдань.

Зокрема, у своїй роботі Дмитро Демченко надає змістовну теоретичну й емпіричну аргументацію щодо: а) розуміння медіа-можливостей та структурної організації політичної блогосфери - ключовою інтернет-платформи «народної журналістики, яка створюється людьми і для людей» (за влучним висловленням Дена Гіллмора (Dan Gillmor) – авторитетного американського дослідника феномену нових соціальних медіа); б) «ідентифікації інституційної належності головних акторів блогосфери» (с.50) – політичних і суспільних блогерів, які формують інформаційний «порядок денний» в режимі реального часу; в) з'ясування суспільної значущості їхніх дискурсивних висловлень (блогінг-контенту) з точки зору мобілізаційної, організаційної, управлінської результативності політичних кампаній як в інтернеті так й в офлайн – просторі. Здобувач справедливо зазначає, що «громадсько-політичні кампанії, ініційовані суб'єктами блогінг-активності, можуть вплинути на поведінку громадян, прийняття рішень щодо пожертви на важливі суспільні цілі, коментарі та інші реакції на відео і публічні виступи, підтримку дій публічної влади тощо» (с. 179). Отже, автор цілком обґрунтовано звернув увагу на проблему інноваційної структури сучасного медійного поля в контексті формування нових суб'єктів – блогерів, блог-спільнот, здатних запропонувати суспільству альтернативні комунікативні стратегії публічної політики.

Відтак, перелічені вище теоретико-методологічні аспекти роблять тему дисертаційного дослідження Дмитра Демченка актуальною й практично значущою як для академічного соціально-гуманітарного знання, так й для українського суспільства, яке наразі переживає травматичний досвід російсько-українською війни і мусить протидіяти ворожим інформаційно-психологічним операціям.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (238 найменувань, з них 138 — іноземною мовою). Обсяг основної частини дисертації – 172 сторінки.

У першому розділі дисертації розкриті теоретико-методологічні засади міждисциплінарного наукового пошуку в рамках тематики блогосфери та медіатизації. Автор застосовує міждисциплінарний підхід, зокрема, використовує евристичні можливості різних соціально-філософських, соціально-психологічних, соціологічних, соціально-комунікаційних

концепції щодо аналізу процесів медіатизації в цілому й медіатизації політики зокрема (підрозділ 1.1). Така дослідницька оптика безумовно сприяє формуванню теоретичного підґрунтя «для концептуалізації соціально-комунікаційного значення медіатизації» (с. 34). У підрозділі 1.2 через ретельне відстеження потенціальних можливостей (с. 35-37), наслідків / проблем та пріоритетів (с. 38-41) медіатизації аналізуються зміни, які відбулися у політичній комунікації через вплив сучасних онлайн-технологій.

Особливо значущими виявилися напрацювання підрозділу 1.3, в якому здобувач розкриває змістовні параметри концепту «блогосфера» через огляд різноманітних підходів щодо пояснення сутності цього явища. Так, блогосфера описується: а) через «теорію мереж»; б) через теорію «медіатизації політики»; в) через теорію партисипативної демократії; г) через теорію спіралі мовчання; д) через концепцію «наміру»; е) через теорію встановлення порядку денного. Окреслено обмеження й переваги цих підходів та доведено, що такий продуктивний синтез («комплексна порівняльна методологія» в термінології самого автора, с. 49) різних теоретичних перспектив для осмислення блогосфери дає можливість простежити, як це поняття набувало нових значень, контекстів і перетворювалось на багатомірний аналітичний концепт, здатний зафіксувати інституційний вимір блогосфери.

У **другому розділі** здобувач обґрунтовує теоретичні й емпіричні параметри концепції політичного блогінг-активізму як інструменту аналізу медіатизації сучасного дискурсу політичних кампаній. Детально аналізуються (ре)конфігурація відносин у трикутнику «медіа – політика – суспільство» через активну експансію в публічну політику нових акторів. Дослідження місця та ролі політичної блогосфери у сучасному соціально-комунікативному просторі Дмитро Демченко здійснює через концептуалізацію «хвиль медіатизації» (с. 51-52, 58). Безумовно доцільним для пояснення медіаційного потенціалу блогосфери у порівнянні з іншими медіа є запропонована автором дефініцій «тотальна медіатизація» (с. 58-59). Тим самим автор окреслює структурні умови формування сучасного медійного поля, внаслідок того, що з'являється новий суб'єкт суспільного мовлення та масового спілкування – блогер.

Одним з важливих питань, яке вивчає в дисертації Дмитро Демченко, є питання організації «блогосферного забезпечення» (в авторській термінології, с. 41) дискурсу політичних кампаній, зокрема, медіаційного потенціалу політичного блогінгу, який розкривається через призму

статичного та динамічного виміру (підрозділ 2.1), персонального та інституційного виміру (підрозділ 2.2) політичної блогосфери. Показано, що завдяки блогосфері змінюється медійний ландшафт, інструменти для створення й споживання контенту, традиційні ролі відправника/одержувача і автора/аудиторії. Окреслено співвідношення класичних медіа і блогів як цифрових засобів комунікації (с. 61-68). Автор стверджує, що блогери виявляються більш впливовими порівняно з іншими медіа і розглядає їхній вплив за кількома напрямками, такими як розтягнення, зміна, злиття, адаптація та медіатизація (с. 55-56).

Важливу частину розділу становить рефлексія автора щодо модусів трансформації політичного дискурсу під впливом диджитальної медіатизації (підрозділ 2.3). Виходячи з цього визнається, що окрім «інституційного та медійного складників у структурі політичного дискурсу тепер можна говорити й про мережевий політичний дискурс, яким не «володіють» ні журналісти, але який оперативніше і точніше реагує на настрої суспільства» (с. 86-87). Автор наводить характерні риси мережевого політичного дискурсу (с. 93-96).

У третьому розділі здобувач виходить за межі суто теоретичного поля до емпіричних референцій, які доводять значення концепції політичного блогінг-активізму в рамках кризових умов загрози національної державності. В роботі на підставі результатів вторинного соціологічного аналізу здійснено критичний розгляд україномовної блогосфери як чинника, що визначає медіатизацію політичних кампаній Україні під час війни. Стверджується, що умови війни змінили підходи до політичних кампаній, відтіснувши традиційні засоби на користь соціальних мереж та Інтернету.

У підрозділі 3.1 на прикладі волонтерського руху розглядається політичний нетворкінг, можливості якого, за твердженням автора, «радикально розширюються, саме через медіатизацію» (с. 101). На базі пошуку кореляційного взаємозв'язку між сутністю волонтерства (здобувач здійснює екскурс в історію генези волонтерського руху – с. 103-105) та процесами медіатизації: а) сформульовано дефініцію «медійний волонтерський рух»; б) представлено конфігурацію політичного нетворкінгу медійного волонтерського руху – напрями функціонування, умови ефективності, складові (с. 121-123). Встановлені електоральні перспективи щодо авторитетних представників медійного волонтерського руху (с. 123).

У підрозділі 3.2 надається авторська рефлексія щодо патріотичного блогінг-активізму та досліджується: а) його функціональна спроможність у

просуванні «патріотичних концептів та риторики патріотизму <...> для захисту національних інтересів та включення пересічних громадян до процесів захисту державності» (с. 124- 127); б) місце політичного блогінг-активізму в загальній структурі блогосфери (с. 127-128), його жанрова спрямованість і персональна представленість (с. 128-139), в) причини динамічного зростання аудиторії патріотичного блогінг-активізму (с. 140).

Підрозділ 3.3 присвячено обґрунтуванню методологічної доцільності створення профайлінгу політичних кампаній в сучасній Україні. Розглядаючи профайлінг як «комплексну діяльність з ідентифікації комунікаційного впливу блогінг-діяльності» (с. 171), здобувач виокремлює конкретні параметри профайлінгу українських політичних кампаній (конверсійний характер політичних повідомлень, ідентифікація комунікаційно-ресурсної спроможності політичної кампанії, акторно-інституційна суб'єктність «блогінг-громадськості»). Зокрема, науковим здобутком в рамках профайлінгу політичної блог-активності є запропонована здобувачем типологія різних блогінг-акторів за критерієм їх функціональної ролі (с. 163-165). Окремо варто відзначити критичне ставлення автора до дискурсивної діяльності блогінг-акторів, які попри позитивну спрямованість своєї блогінг-поведінки, також мають ризики перетворитися на об'єкти / суб'єкти маніпуляцій (с. 143, 172). Надається оцінка практичних перспектив використання профайлінгу політичної блог-активності в Україні в аспекті планування та координації медіаполітичних кампаній (с. 147-149).

Висновки окреслено основні результати дисертаційного дослідження, їх практичне значення, а також перспективні напрями їх подальшого використання. Усі висновки є обґрунтованими та науково достовірними.

Таким чином, аналіз тексту дисертаційної роботи Дмитра Демченка дає змогу зробити висновок, що надана робота є оригінальним, самостійним дослідженням як у проблемно-теоретичному аспекті, так й з точки зору комплексної дослідницької методології, яка відображає змістовну багатомірність й міждисциплінарний статус предмету дослідження – сучасної блогосфери як чиннику медіатизації дискурсу політичних кампаній. Основні положення і висновки дисертаційної роботи є достатньо структурованими і ґрунтовними, кореспондують із завданнями та метою здійсненого автором дослідження і забезпечується:

- продуктивним поєднанням евристичних ресурсів різних методологічних стратегій та теоретичних підходів (системний підхід, компаративний аналіз, інституційно-акторна перспектива, теорія дискурсу,

структуралістський конструктивізм П. Бурдьє, зокрема його концепція капіталів), що свідчить про належні дослідницькі навички теоретичної рефлексії здобувача;

- коректним використанням й інтерпретацією результатів соціологічних досліджень, проведених, зокрема, Центром Разумкова. Безпосередньо емпіричну базу дисертації склали понад 200 українських блогів у YouTube та Telegram, визначених інтернет-виданнями («Детектор медіа», «Слово і Діло») та спеціалізованими каталогами. Вторинний аналіз емпіричного матеріалу дозволив автору презентувати нове знання щодо конкретної специфіки українського блог-активізму і типологізувати профайлінг політичних медіакампаній в сучасній Україні на основі інтерпретації наслідків медіатизації;

- залучення до наукового аналізу широкої джерельної бази (в основному іншомовної).

Положення наукової новизни сформульовані чітко і логічно.

Основні наукові результати їх новизна.

Оцінюючи найважливіші теоретичні здобутки дисертаційного дослідження Дмитра Демченка, відзначимо такі, що мають вагоме значення для української соціальної комунікативістики.

У дисертації роботі *вперше* у традиції вітчизняних соціально-комунікаційних досліджень представлено концепцію політичного блогінг-активізму як інструменту аналізу медіатизації сучасного дискурсу політичних кампаній в рамках кризових умов загрози державності. Наукові результати конкретизується в тому, що автором було здійснено комплексний аналіз сутності політичного блогінг-активізму через комбінацію різних аспектів, що дозволило представити досліджуваний феномен як складну, динамічну систему, яка утворюється: а) різними вимірами (інституційним, персональним, динамічним, статичним), б) жанрової своєрідністю контенту та уніфікацією тематичного значення блогінг-проявів; в) формуванням єдиного смислового простору патріотичного політичного дискурсу: г) суб'єктами / акторами блогінг-активності (дисертантом кількісно розширюється число учасників блог-активності через залучення до блогосфери як традиційних інститутів так і новітніх мовників), їх мотиваційними намірами. В рамках такого авторського бачення блогосфера вступає специфічним соціально-комунікативним простором репрезентації наслідків ситуативного бачення публічних вимірів політичної діяльності,

відповідно робиться акцент на важливості постійної діагностики процесів медіатизації дискурсу політичних кампаній. Варто зазначити, що в такому ракурсі запропоновану автором концепцію політичного блогінг-активізму можна розглядати як цілком обґрунтований методологічний інструментарій для аналітико-експертної розробки / оцінки успішних соціальних комунікацій.

Методологічною цінністю дисертаційного дослідження є намагання автора розібратися з онтологічним статусом блогосфери, додавши до її розуміння важливий – інституційний – вимір. Такий підхід дозволяє значно розширити рефлексію блогосфери як суто комунікативного і дещо автономного середовища та змістити дослідницький фокус на її реальний функціонал в соціально-політичному просторі суспільства. Надається поглиблене розуміння діяльності різних інституційних акторів блогосфери.

Науковою новизною відзначається запропонована автором концептуальна дефініція політичної блогосфери, сутність якої розкривається через її медіатизаційний потенціал. *Вперше* обґрунтовано емпіричні параметри перетворювального потенціалу медіатизації дискурсу політичних кампаній, до яких належить стійкість медійного концептополя, конверсійна спроможність тематичної блогосфери, інституційна лабільність блогосфери, інклюзивність соціально-комунікаційного простору, ситуативна когерентність колективних блог-обговорень.

Значущий аспект наукової новизни результатів дисертаційного дослідження Дмитра Демченка полягає у виявленні умов, за якими відбувається структурування блогосфери внаслідок медіатизації дискурсу політичних кампаній. *Вперше* в якості таких умов розглядається збільшення кількості нових персоналій, урізноманітнення креативних проявів блогінгу, виникнення конфліктних суджень та різних інтерпретацій політичних ситуацій та подій.

Наукового новизною відзначається авторська аргументація щодо поняття «тотальної медіатизації» як залежності соціальної, культурної, політичної активності від впливу медіа та блогосфери. Тим самим в роботі розкриваються функціональна роль нового суб'єкт сучасного медійного поля – блогера у дискурсивному виробництві уявлень про соціальну, точніше – політичну реальність.

В дисертаційній роботі дістали подальшого розвитку поняття «мережевого політичного дискурсу», змістовні риси якого встановлюються у порівнянні з медійним та інституційним складниками політичного дискурсу.

Наукова важливість такої деталізації змін, що відбулися у політичному дискурсі через вплив сучасних онлайн-технологій, дала можливість дисертанту доволі змістовно розкрити якісні зміни всього процесів політичної комунікації в інтрнет-мережі, а саме – зафіксувати особливості поведінки різних суб'єктів політичної комунікації (політиків, тих, хто пише про політику, «мовчазній більшості», громадських активістів), правила організації публічного дискурсу в ситуації «гіперреальності».

На схвалення заслуговує намагання автора довести евристичні можливості та реальну дієвість цієї концепції в рамках кризових умов загрози національної державності, спричиненої російсько-українською війною. Науково важливим є той факт, що в результаті ґрунтовного емпіричного аналізу поведінкових кейсів конкретних українських блогінг-акторів було: а) поглиблено розуміння динаміки, напрямків, специфіки громадянської блогінг-активності; б) актуалізовано питання про зміни підходів до партійних стратегій та методів комунікаційних блогінг-кампаній та необхідність профайлінгу політичних кампаній в Україні під час війни.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів дослідження.

Теоретичне значення результатів дисертаційної роботи Дмитра Демченка полягає у формуванні комплексного підходу до розуміння блогосфери як чинника медіатизації сучасного дискурсу політичних кампаній. Концептуалізація феномену блогосфери з позиції різних теоретичних напрямів, що склались у закордонній та вітчизняній комунікативістиці, застосування міждисциплінарної оптики щодо переосмислення впливів процесів медіатизації на політичне поле суспільства, значно розширили наукове знання щодо досліджуваного феномену.

У практичній площині результати дисертаційного дослідження можуть бути використані:

1) в адміністративно-управлінській сфері теоретичні й емпіричні результати дослідження можуть скласти підґрунтя, зокрема: а) для організаційної й експертної роботи з аудиторією – споживачами інформаційного продукту, конкретними блогінг-акторами; б) для планування й оцінки дискурсів різноманітних політичних кампаній (їх ефективності, конструктивних/деструктивних ефектів, етичних стандартів), удосконалення практик політичної комунікації в інтернет-просторі, що є особливо важливим завданням в ситуації російсько-української війни;

2) в освітній роботі – на базі теоретичних й емпіричних напрацювань можливі розробки навчальних курсів з журналістики, політології, соціології, психології соціальних комунікацій, цифрових студій, публічного управління.

Дискусійні зауваження та запитання до дисертанта.

Загалом дисертаційна робота заслуговує на позитивну оцінку, проте має певні критичні зауваження та дискусійні питання.

1. Один з пунктів новизни наголошує, що в дисертації вперше «з'ясовано емпіричні параметри перетворювального потенціалу медіатизації дискурсу політичних кампаній» (с. 16). Однак, у тексті роботи, окрім загальних висновків (с. 177-179), питання операціоналізації цих параметрів не отримало необхідного розкриття, не запропонована система індикаторів/показників вимірювання медіаційного потенціалу сучасної блогосфери. Натомість враховуючи, що сам здобувач визначає ці параметри як *емпіричні* (!), добре було б отримати пояснення шляхом яких дослідницьких процедур виокремлюються ці параметри, якими емпіричними даними вони аргументовані?

2. Намагання дисертанта представити блогосферу як соціально-політичний інститут (Розділ 2), з'ясувати «системність інституційної структури блогосфери та медіапроявів блогінгу» (с.18), розкрити особливості інституалізації блогосфери в політичному сегменті (с. 178) є цілком вдалим й теоретично обґрунтованим евристичним кроком. Однак в роботі недостатньо докладно розкривається сам механізм інституціоналізації блогосфери – як із суто персонального проекту блог перетворюється на певну спільноту яка згодом набуває стійки експліцитні форми «усталеного інституційного середовища» (за визначенням автора, с. 175)? Виникає запитання – яки ж саме характеристики (елементи) блогосфери дають змогу стверджувати, що вона має такі ознаки соціального інституту? Також логічним було в межах інституційного виміру блогосфери розглянути її латентні функції та дисфункції, зокрема пояснити взаємозв'язок між дискурсивною діяльністю деяких блогінг-акторів і кризою експертності, ефекти інформаційних бульбашок, комунікативну агресію, цифрову стигматизацію опонента тощо.

3. Методологічно виправданим й логічним є намагання автора простежити трансформацію політичного дискурсу під впливом диджитальної медіатизації (підрозділ 2.3). Як стверджується в роботі «на додачу до таких його складових, як інституційний та медійний політичні дискурси, вона привела до появи політичного мережевого дискурсу» (с.98). Хотілося б

уточнити, у чому полягають суттєві відмінності між «мережевим політичним дискурсом» і «медійним політичним дискурсом»? Хіба не властиві медійному політичному дискурсу ті самі характерні риси, які автор приписує мережевому дискурсу (с. 89-94)? Хіба не може інституційний політичний дискурс бути медійний або мережевим, і навпаки, мережевий набути ознак інституційного дискурсу? А отже в роботі не вистачає концептуальної чіткості (чітких критеріїв) виділення «медійності» і «мережовості» цих дискурсів.

4. Цікавою є теза автора, про те, що «блоги як жанр говорять нам багато про природу публічних обговорень, а отже, про опосередковану публічну сферу» (с.93). Втім доцільно було б в межах обґрунтування процесів «тотальної медіатизації» (в оригінальній термінології автора) уточнити як саме співвідносяться між собою поняття «політична блогосфера» (с. 42) і «мережева публічна сфера» (с.90)?

Однак, незважаючи на представлені зауваження, вважаємо, що вони не знижують теоретико-методологічного рівня роботи, а є скоріше рекомендацією та демонстрацією подальших шляхів розвитку досліджуваної проблематики.

Апробація результатів дисертації, повнота викладу основних положень та висновків.

Основні положення та висновки дисертаційної роботи викладено у 4 наукових працях, з яких 3 статті опубліковано у фахових виданнях України, одна додаткова праця – розділ у колективній монографії. Основні положення дисертації обговорювались на 3-ох всеукраїнських наукових конференціях, за підсумками участі в яких опубліковано 3 тез доповідей.

Сукупність усіх публікацій відображає викладені в дисертації результати дослідження, що відповідає вимогам пп.8, 9 вимог «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Відомості про дотримання академічної доброчесності. У дисертації та наукових публікаціях Дмитра Демченка порушень академічної доброчесності не виявлено.

Висновки про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Таким чином, дисертація Дмитра Сергійовича Демченка на тему «Блогосфера як чинник медіатизації сучасного дискурсу політичних кампаній» є самостійною кваліфікованою працею, яка містить обґрунтовані результати проведених наукових розробок, що мають важливе значення для подальшого розвитку в Україні наукової галузі 06 – Журналістика. Автор продемонстрував вміння науково мислити, системно аналізувати теоретичний матеріал і фактичні дані та здійснювати узагальнення.

Отже, дисертація Дмитра Сергійовича Демченка на тему «Блогосфера як чинник медіатизації сучасного дискурсу політичних кампаній», яка подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 06 – Журналістика за спеціальністю 061 – Журналістика, повною мірою відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 06 – Журналістика за спеціальністю 061 – Журналістика.

Рецензент:

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри політології, соціології та
публічного управління Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара

Олена ХОДУС

Підпис засвідчую.

Проректор з наукової роботи

Олег МАРЕНКОВ